

BENEDEK KATALIN

EGY RECENZÍÓ UTÓÉLETE¹

A forráshoz csak az árral szemben lehet eljutni.
(André Gide)

Az 1894–96 között öt kötetben megjelent *Magyar mese- és mondavilág* I. kötetéről vitatott szerzőjű ismertetés készült, mely 1894-ben jelent meg a *Budapesti Szemlében*, széleskörű analógiákkal bizonyítottan: Gyulai Pál és nem Arany László tollából. A bíráló személyének megállapítása nemcsak lezárása a hosszúra nyúlt kritikai utóéletnek, nemcsak elégtétel szolgáltatása Benedek Eleknek, aki kezdettől fogva ezen a véleményen volt, de nem tudott igazának és helyesbítési igényének, s az ezzel járó szellemi kárpótlás iránti vágyának érvényt szerezni Gyulaival szemben és eredménytelenül próbálkozott az ő rendelkezésére álló valamennyi fórumon és kommunikációs csatornán 1909-ig, Gyulai haláláig bemutatni az új, meg új vitapartnerekkel szembeni a mindenkori megvezetett bűnbak voltát. A vitasorozat precedens jellege azonban ennél tágabb körben is vizsgálható: megindíthatja utólag egy olyan mélyreható, kézirat feltárásokkal támogatott újraértelmezését ennek az épp zajló döntő paradigma váltásnak s a benne élő szereplők újszerű láttatásának, amikor az esztétikai alapú folklór felfogást váltotta a dokumentarista, értelmező, jelentés tulajdonító, szociokulturális rendszerbe foglalt hermeneutikai beszédetnográfiai kérdésfeltevéseket előtérbe helyező, a folyamatok elméleti és gyakorlati metódusainak magyarázata. A recenzió továbbgyűrűző hatása fenntartotta 1894–1917 között és tovább a kánonon kívüliséget (Szajbély 2005) a következő minősítések által: a *Magyar mese- és mondavilág* nem olyan törül metszett, őseredeti zamattal írt friss gyűjtésű igazi népmeséket és mondákat tartalmazó gyűjtemény, mint Arany László, vagy Kriza János mesekorpusza (r.–1894, Katona 1899c, Gyulai 1901). Ez a mű meghamisított néphagyomány, mely nem alkalmas a folklórtudomány vizsgálati céljaira (Katona 1899c). „A magyar folklóre forrásművei sorába nem sorolható, mert

1 Részlet egy sajtó alatt lévő nagyobb tanulmányból: *A népmese-feldolgozás szépirodalmi kánonjának kialakítása. Gaal György meseszövegeinek összehasonlító textológija, valamint Gyulai Pál és Benedek Elek szöveggondozását kísérő polémiák.*

tartalmának nagy része más gyűjteményekből van egyszerűen kölcsön véve” (Katona 1899c).

Az 1898 augusztus 1-én elhunyt Arany László költészetét jellemző Gyulai 1899-ben kötetel, s benne előszóként felhasznált emlékbeszédével tisztelgett emléke előtt (Gyulai szerk. 1899), melyben megvonva életműve mérlegét, megállapítja, hogy Arany Lászlóról „alaptalan az a föltevés is, hogy magának sokat írt s mindazt csak halála után szánta kiadásra. Iratai közt csak ifjúkori műfordításai találtattak s egy pár emlékkönyvbe írt költemény a kilencvenes évekből, a melyek föl vannak véve e gyűjteménybe is. Költői munkássága gyorsabban szakadt meg, mint az írói. A hetvenes és nyolcvanas években még folyvást gazdagította a Budapesti Szemlélt irodalmi, közgazdasági és politikai nagyobb tanulmányokkal, kisebb bírálatokkal, névvel és névtelenül; a kilencvenes években már alig írt valamit.” (Gyulai 1899b.)² Tehát a *Magyar mese- és mondavilág* recenzióját sem, ha ezt Gyulai ott nem említi. Viszont két évvel később jelent meg Gyulai közzétételében *Arany László Összes Művei* II. részének *Arany László tanulmányai* I. kötete az *Irodalmi és nyelvészeti tanulmányok* című gyűjteménye, benne a Gyulai által kiadott nyolc bírálat. Ennek nyolcadik darabja a Benedek Elek *Magyar mese- és mondavilág* első kötetére vonatkozó, újraközölt recenzió 1894-ből. Ezt ott az első megemlékezés pillanataiban, akkor özvegye és a helyzettel tisztában levő gyászolók között Gyulai sem sorolhatta Arany művei közé (Gyulai 1899a: 126) kezeletsértés nélkül, ha nem Arany írta. (!)

Benedek Elek az akkori, kioktató stílusú, alig-alig méltányos, jobbára csak a *Magyar mese- és mondavilág* első kötetének kiállítására vonatkozó kényszeredett elismerés mellett az eszmei megvilágítást minden oldalról támadó, sokkal inkább véresen komoly ellenségességgel kifejtett recenzióra Gyulai Pálnak azonnal, még 1894. december 5-én válaszolt, minthogy meg volt győződve arról, hogy az Arany Lászlóhoz kapcsolt szignó: 'r.-' mögött Gyulai rejtőzik, s ezt bizonyítja az öt évvel későbbi Katona Lajosnak írt válasza is, melyre később visszatérünk (Hegedűs 2009: 81):³ „ez a mesebeli bak-arasznyi ember tejtestvére a magyar irodalom örökké zsörtölődő, pezderkedő alakjának a gorombaságaiban, okvetetlenkedéseiben is nekünk kedves Gyulai Pálnak. Ő is minden tollforgató embert megállít az útjában, rátámad: hé, mit akar, ki az úr? – s feleletet sem várván nagy mérgében átdobja a »hármás üveghegyen«, akarva, nem akarva céljához juttatja a szegény magyar író.” (Benedek 1894, idézi Gulyás 2011: 29.) Benedek Elek a fenti bírálatot kiváltó okot csak másodlagosan tulajdonítja a *Magyar mese- és mondavilág*ban megvalósult anyaggyűjtői, anyagbemutató, műfaj és szövegkezelési gyakorlat különböző megvalósításának, elsődlegesen abban látja, hogy hatásköri villongás alakult ki a Gyulai reprezentálta Akadémia és az általa hasznosított Athenaeum közt bizonyos „nagybecsű munkák kiadása” miatt, melyekkel az Athenaeum ez időben szerzett bosszúságokat a „nagyképű, tehetetlen akadémiának”. Ami a szövegkezelési törekvéseit illeti, Benedek arról azt vallja – itt és más polémiák során teljesen koherens elvrendszer gyanánt, hogy – arra törekedett, hogy a mesék javát irodalmi köntösbe bújtassa, anélkül hogy népies karakterüktől megfosztaná őket.

2 Másodközlés; Gyulai 1899a: 126. Itt épp maga Gyulai cáfolja a *Magyar mese- és mondavilágról* 1894-ben írt recenzió Arany Lászlótól való származását.

3 Benedek Elekről írt legújabbán átdolgozott minden korábrinál komplexebb monográfiájában ezzel ellentétesen, arra a téves álláspontra helyezkedik, hogy a *Magyar mese- és mondavilág* első kötetéről írt recenzió Arany Lászlótól származik. Neki, ugyanúgy, ahogy korábban Németh G. B. 1960-as más vonatkozásban előre mutató Arany L. bemutatásának azonban véleményem szerint magának a megbírált Benedek Eleknek a fenti válasza mellett más cikkeiben megfogalmazott elvei szövegkritikai, textológiai, stilisztikai érvei is ellentmondanak. Lásd alább.

1899-ben a Katonával vívott Kriza hagyatékából vett mesék „megírása” és Klimó francia meseantológia fordítása kapcsán kibővített polémia Benedek szerint szintén Gyulai közreműködését sejteti. Itt Katona Gyulaitól kérve tájékoztatást állítólag Benedek Elekről Kriza meséivel kapcsolatban érdekesen visszhangozza a Gyulaitól már jól ismert kitalációt: mint fentebb láttuk: jó alappal. „De ma már, mikor *Arany László zamatos és Kriza törülmetszett gyűjteményei* után az Arany-Gyulai népköltési kötetei és a *Nyelvőr* meséinek s mondáinak száza állanak rendelkezésünkre, hogy csak a legismertebbeket említsem, ma jórészt Tompa. Kőváry és Benedek sokszor apokryph vagy nagyon is átdolgozott regéi és mondái közé csak elvéve keverni egy-egy igazi népmesét és mondát: az valóban vétek; sőt ennél is több, mert egyhamar nehezen javítható hiba, mikor olyan pompás alkalom elszalasztását jelenti egyúttal, a mely bajosan fog megint a közel jövőben kínálkozni.” – véli Katona (Katona 1899c: 175–176), nem lévén birtokában ő se a kéziratok ismeretének, aminek birtokában vélhetőleg óvatosabban ítélte volna meg ennek a vitapontnak Aranyra, Krizára és az MNGy-re vonatkozó megállapításait.

De árnyaltabbá lehetne tenni Katona másik értékelését is: „a sokszor apokryph vagy nagyon is átdolgozott” Tompa, Kőváry és Benedek regéi és mondái kapcsán velük nemcsak az átdolgozott Arany és Kriza mára már irodalmi munkásságuk részeként tekinthető és mai tudásunk szerint emblematis, de szintén „nem szószerinti hitelességű meseközlési megoldásai” állíthatók párhuzamba, nemkülönben a Katona tanítvány Berze Nagyé is és még sokáig a meselejegyzés történetében mások ugyancsak ártírt gyűjtései is, szinte a magnetofonos gyűjtés elterjedéséig. A külföldre szánt meseválogatások közé valóban csak a Katonának hízelgő, mert az általa a recenzióiban megfogalmazott igényeit követő Sklarek Elisabet 1901 és 1909-es német fordítása használta fel nagy mennyiségben a *Nyelvőr*ben közölt friss gyűjtéseket, az 1898-ban kiadott Klimó válogatás jóval kevésbé, de a sok Klimó fordította Benedek Elek szöveghez hasonlóan, sok a Róna–Sklarek fordította Berze Nagy által megszövegezett gyűjtés is. Jóllehet igaz, hogy különbséget lehet tenni a már megírt mesék átírása és a még át nem írtak megírása között, de elméletben nincs túl sok különbség pl. Kiss Mihály átszékelesítette Lőrinczi Elek által rosszul megírt mesék vagy a lefordított Grimm 22-t travesztálása és Benedek Elek akár „nagyon is átdolgozott”-nak talált meséi között.

Van némi jogosultsága Klimó antológiájára vonatkozóan a Katona megfogalmazta türelmetlenségnek, ami a külföldre szánt fordítás nyelvi feltételeit és a fordítói szövegkezelést illeti,⁴ és dicséretnek Sklarek munkásságát tekintve, az őt másutt ismertető megjegyzésekben, aki a Katona recenzióiban megfogalmazott kritikai észrevételek felhasználásával alakította ki a maga válogatási, szigorúan szövegű fordítási elveit, amelyek során Klimónál ritkábban tett engedményeket a szabad szövegkezelésnek, s erről minden esetben számot ad. Katona Benedek Elekkel szembeni személyes elfogult kritikája azonban még 1917-ben is éreztette hatását Klimó antológiájának kritikájával és kánonon kívül rekesztette ezt a munkásságot Gulyás Pál szemléléséből is. Jóllehet Katona

4 Katona azonban nem túl következetes saját minősítéseit illetően: a *Contes et légendes de Hongrie* recenzióban (1899a: 63–64) a csalódás sajnálkozó érzetéről ír Klimó fordítás antológiájával kapcsolatban, mely szerinte a válogatói, összeállítói hibái miatt nem több műkedvelő furcsaságnál. Mint írja: a fordító egészében véve elég simán – kissé nagyon is simán és szintelenül ír. Ugyanerről *Az apokryph mesék dögában* (1899c: 176): „Az a mit Klimó fordításáról egészben igen elismerőn szólva” – néhány szokatlan és elavult franciaságú kifejezést bírálva csak megjegyzett, hogy nem is B. E. urat, hanem Klimót annyiban hibáztatta csak, hogy olyanokból szemelgetett, amelyeket ő a célra alkalmasaknak nem tartott, azaz a *Magyar mese és mondavilág*ból, amit „mi folkloristák és ethnographusok a mi céljainkra hasznavehetőnek elismerni sohasem fogjuk” (1899c: 174).

kritikátlanul, és mintakövetésre alkalmasnak tartott Andrew Lang szövegkezelése teljesen hasonló bírálóban részesült odahaza saját szakmájától, mint amit Benedek Elek apokrif témában lebonyolított pereskedése során kapott, Katona Lang-gel kapcsolatban sem fogalmazta meg ugyanezt a türelmetlenséget. Kétségtelen, hogy Benedek Elek meséinek olvasói népszerűsége és napjainkban is megnyilvánuló kiadási dömpingje igényli az új, szakfolklorisztikai értékelést és átértékelést, s ennek gyökerei a 19. század végi csatározásokhoz érnek vissza, de ehhez valószínűleg elengedhetetlen lenne valamennyi szereplő, mai felfogásunk szerinti átértékelése is. Számszerűsítve tehát a két közel egykorú (Klimó 1898, Sklarek 1901) fordításantológia kánonfelfogását, az állapítható meg, hogy Klimó 58 rege, monda, mese fordításában, melyből 33 a mese, 10 Benedek Elek vagy tanártársai gyűjtését feldolgozó Benedek Elek szöveget, 6 Benedek Elek által a *Magyar mese és mondavilág*ban feldolgozott Erdélyi, 4 Orbán, 3 Török, 2 Lechner gyergyói szövegét és 1-1 Kriza, Kálmány, Merényi, Pap, bukovinai székely valamint 3 *Nyelvőrbeli* friss gyűjtést használt fel. Válogatása összetételét tekintve hasonlóan gazdag tematikájú, de autenticitását tekintve kb. 18%-ban többé-kevésbé autentikus szöveget és 82%-ban feldolgozott fordított le. A 300 oldalas Sklarek antológia 17 klasszikus, emblematikus, de átírt szöveget közöl (5 Arany, 2-2 Márki, Bodros Katica, Gyulai, 1-1 Baksay és Gálffy, 8 szöveget az MNGY III.-ból (4 Orbán, 2-2 Kriza és Benedek Elek-Sebesi Jób mesét), és két mesét Merényitől, valamint 16 friss gyűjtésű tájnyelvi népi szöveget a *Nyelvőrből* és 9 Török Károly szöveget az MNGY I-II.-ből. Tehát szövegyűjteményének több mint felét szövegűnek, autentikusnak tartható közlésből (25 szöveget) és (23-at a feldolgozott tartható mesékből) állította össze.

Benedek Elek a Kriza hagyaték 1881–1882-es átírásáról a következőképpen számolt be:

„Azt kérdezem Gyulai Pál úrtól: igaz-e, hogy ő maga vitt fel az Akadémia épületébe, az ő osztálytitkári szobájába s nyitotta ki azt a szekrényt, melyben Kriza kézirati hagyatéka állott? Igaz-e, hogy ő maga bizott meg a kéziratok átnézésével, a használható anyag kiválogatásával s mikor tényleg találtam egynéhány mesét, mely nem volt meg a *Vadrózsák*-ban, megbizott, hogy a meséket, miután közlésre alkalmatlanok voltak, megírjam? E mesék közül egyetlen egyet sem írt Kriza. Ő hozzá beküldötték a gyűjtők, akik leírták a hallott mesét, ugy ahogy tudták, – s midőn ezeknek ujraírása szükségessé vált, ez nem azt jelenti, hogy az ujraíró kiforgatja a meséket igazi karakterökből – egyszerűen az *igazi mesemondó hangját* próbálta meg belevinni csekélységem: azt a hangot, mely bennük volt, mikor az a mesemondó elmesélte, de amit visszaadni a gyűjtő nem tudott. Erre szólt az én megbízatásom. Miként teljesíttem? Ezért a felelősséget nem kell elvállalnia Gyulai Pál úrnak, – elvállalja azt Arany László a mennyországban is. Mert vagy igaz, amit Gyulai úr ír Arany Lászlóról, az ő páratlan meseíró talentomáról és a meseíróadalomban való nagy jártasságáról, vagy nem. Ha igaz, akkor nyugodt lehet, hogy én a Gyulai úrtól nyert megbízást becsületesen teljesíttem, aminthogy a pedantságig lelkiismeretes Arany László egy szónyi javítani valót sem talált az általam megírt mesékben.”

Tovább folytatva Benedek 1881–1882-ből származó, az MNGY III.-hoz előkészítendő szövegekre vonatkozó emlékeit:

„Tehát hogy is volt? Ugy volt, hogy *Gyulai úr bizott meg* a [a hagyatékból felhasználható – B. K.] mesék írásával, mivelhogy *ezek a mesék az ő birtokában voltak* s Arany László, mint szerkesztő elolvasta, jóváhagyta azokat. Ugyanigy volt az Orbán Balázs meséivel is. Ezek meg Gyulai Pál úr magán-lakásán voltak, az ő tulajdon szekrényében. Átadta nekem a nagy kézirat-csomót azzal a megbízással, hogy olvassam át az egész kézirat-csomót, s ami használhatót találok, írjam meg, mert hát talán a világhíres folklorista is igazat ad nekem abban, hogy a nép nem így

mesél: »ezek után a zsarnok király a nép által trónusáról letaszított s Jancsi választott meg királynak, aki stb. stb.«

Arany Lászlóval akkor találkoztam először – a Gyulai úr lakásán – mikor Gyulai úr megbízását már teljesítettem, ott az összes általam megírt meséket átadtam s többet soha ez életben Arany Lászlóval nem is találkoztam! S ha még ez sem elég: emlékeztetnem kell Gyulai urat, hogy *ezelőtt öt évvel a Fővárosi Lapok*-ban éppen a *Budapesti Szemle* kritikájára [1894] válaszolva, kijelentettem, hogy *az ő megbízásából* írtam újra a Kriza- és Orbán-féle meséket; bizonyos tudomásom van arról, hogy ezt a cikket Gyulai úr olvasta, Arany László is élt még: miért nem akkor tagadta le a megbízást s miért nem akkor háritotta a felelősséget Arany Lászlóra?

Nem, nem akarom hinni, hogy egy tisztességes öreg ember szándékosan feledje a történeteket s nem akarom hinni, hogy most akarja Arany Lászlóra háritani a felelősséget, mikor erre én alkalmat adtam neki Arany László életében. De legyen így vagy úgy – Arany László nyugodtan alhatik a temetőben. Ő csakugyan értett valamicskét a meséhez, ezt merem állítani, még ha nem is olvastam volna abban az életrajzban, melyet Gyulai Pál írt róla nemrégiben [1899, *Budapesti Szemle*]. Igen ő értette az igazi mesét, de ha most hirtelen feltámadna s hallaná a világhíres folklorista meséjét, melynek Gyulai úr állítása szolgált forrásul, bizony erősen elszomorodva térne vissza sírjába. Mintha hallanám sóhajtását: »Hát ezt érdemeltem én Gyulai Páltól, ki az én apám vállán emelkedett föl!« B.E.” (B. E. 1899.)⁵

A SAJTÓPÖR

Az újságíró, filológus, művelődéstörténész, író, műfordító Tóth Béla⁶ Majthényi Flóra (1837–1915) és Tóth Kálmán (1831–1881)⁷ költő író házaspár fia,⁸ Benedek Elekkel kapcsolatos polémiaja a *Pesti Hírlap*ban 1897-től közölt *Esti levelek* kapcsán bontakozott ki 1898-ban ([n. n.] 1900), mely levelek válogatva 1904-ben 100 esti levél címmel kötetben is megjelentek. A mondott tárca az utóbb 1904-ben közzétett válogatásban már nem szerepel. Vargha Balázs szerint tudósok és kiadók alaposan felkészültek annak idején a millenniumra: tíz kötetben A magyar nemzet története, Szilágyi Sándor szerkesztésében, Beöthy Zsoltól elkészült *A magyar irodalom története*, Margalits Ede összegyűjtötte a szólásokat, közmondásokat. Ezek és más kiadványok bőséges vagy elégséges támoga-

5 Eseménytörténeti hitelességet illető válasz Katona Lajosnak *Az «apokryph» mesék dolgában* című cikkére, címével utalva arra, hogy ez a rovat azokat közli (például a *Budapesti Hírlap*ban) – amikért felelősséget nem vállal a szerkesztő. Katona címével kapcsolatban, ami Benedek viszontválaszának egyik forrása, elmondható, hogy az apokrif szó eredeti jelentése: „rejtett”. Az apokrifek olyan zsidó és keresztény iratok, melyek szent iratként kerültek a nyilvánosság elé, de ennek ellenére ma már nem szerepelnek a Bibliában. Arra utal ez az elnevezés, hogy az ősegyházban nem volt szabad használni ezeket az írásokat istentiszteleti felolvasásra. Ezeknek az iratoknak egyébként nincs héber szövegük, mivel a héber kánon nem tartalmazta őket. Csak görög nyelvű kéziratokból ismertek. Az Újszövetség soha nem idéz belőlük, mint ihletett írásokból, noha nagyon gyakran teszi ezt a többi ószövetségi irat esetében.

6 Tóth Béla (Pest, 1857. október 20.–Budapest, 1907. április 3.)

7 Lásd Gyulai polémiaját, és párbaját Tóth Kálmánnal az Irónőinkkel kapcsolatban mondottaknál: Török 2016.

8 Egyetemi tanulmányait megszakítva 1878-ban nagyobb kalandos utazást tett Macedóniában, Bulgáriában, Görögországban, Egyiptomban. Hazatérve újságírói pályára lépett. *Fővárosi Lapok* (1878-tól), *Függetlenség*, *Budapesti Hírlap* munkatársa volt 1897 után pedig a *Pesti Hírlap* vezető munkatársa lett. Fő művei folklorisztikai szempontból: Tóth 1895, 1896, 1898–1903.

tást kaptak Tóth Bélával ellentétben, aki viszont maga jószántából kényszerült *Szájru szájra* szólásgyűjteményével az ünnepi alkalom köszöntésére (Steinert vál. 1984: 238). Az 1900. december 1–2. hírlapi polémia nyomán Benedek rágalmazás és becsületsértés vádjával elítéltetett Tóth Bélával szemben és 600, míg viszontfeljelentése során ellenfele Tóth Béla 80 korona büntetést kapott. Ennek a kölcsönös ellenszenvnek több éves előzményeiből a legutolsó cseppje az volt, hogy a Magyar Könyvkereskedők Egyesülete 1899. december 15-én többeket – Benedek Eleket is, de ő nem vállalta –, Tóth Bélát és másokat felkért, hogy írjanak a karácsonyi könyvvásárra kedvezményes tárcákat, hogy csökkentésük a könyvvásárlás iránti közömbösséget. Tóth tárcájában arról értekezett, hogy nem a közönség közömbös, hanem a kínált kiadványok iránt nem érdeklődnek. Ugyanis az ő műveivel kapcsolatban azt tapasztalta, hogy az olvasóvilág nagyszerűen növekszik, hisz kevéssel azután hogy műve megjelent, máris újra kellett nyomni és a jelzett ideig 19500-an vették meg, akár a legnagyobb írókét. A tárca nem az egyesület szája íze szerint készült el, ezért Tóth a *Pesti Hírlapban*, melynek újságírója volt, jelentette meg *Könyvvásárlás* címen: „A magyar közönség mindig megvásárolja a kellő időben a megjelent, szükséges könyveit” – írta, idézve saját esetét, hogy rajta nem vesztett semmit kiadója (azaz könyveit megvették), és ő sem vesztett a kiadón (azaz munkáját megfizették) „Pedig hát ki vagyok én?” – tette fel a kérdést. Benedek Elek a „ki vagyok én” ötletéből maga válasz-tárcát írt, melyben szemére hányta Tóth Bélának önhittségét és kétszer is megjelentette: a *Magyar Kritikában*, majd megismételve saját lapjában a *Nemzeti Iskolában* átvéve a feldobott labdát, éles válasszal csapta le, „közveszedelmes lehelletűnek” nevezve újságíró kollégáját.⁹ Egyrészt erős érzelmi nyomatékkal érveiben írta meg maliciózus válaszcikkét: („őszinteség hiányában szenved”, ugyanaz ma színigaz, holnap már hazugság, innen-onnan összeollózott dolgokat ívszámra, s két külön kiadónál, két külön mű gyanánt jelentet meg, stb.), másrészt tisztelő köszönetét fejezte ki az élclopoknak, hogy ezt a maliciózus embert megérdemelten tették nevetségessé. Harmadrészt megvádolta Tóthot, hogy megmarta az általa legjelesebb költők egyikének tartott Jakab Ödönt, és dehonesztálóan nyilatkozott a költő apját illetően. Erre volt válasz Tóth Béla részéről a megindított becsületsértési és rágalmazási per. Tóth szerint mindez érthetetlen, mert ítéleteiben mindig objektív volt, személyeket nem bántott (Benedek ellen írt, alább idézendő kritikáját azonban a címzett épp ilyennek értékelte), de üzleti érdeket sejtve megtámadtatása mögött azt sérelmezte, hogy neki Benedek írói életében akart ártani és ehhez még apja, Tóth Kálmán nemes emlékét is felhasználta. Ezen sérelmek miatt akart elégtételt venni a büntető feljelentés által. Az üzleti érdekekkel vádolt Benedek erre viszont feljelentést tett, cáfolva, hogy ez vezérelte volna, ellenkezőleg *közérdek* lebegett szeme előtt. Elmondta, hogy 18 éve ismerte Tóth-ot mint író, akitől nagy lelki sérelmeket szenvedett, de nem saját, hanem mások sérelme miatt ragadott tollat (ezt később bírái nem látták bebizonyítottnak), jóllehet mint magánembert nem bántotta Tóthot, hanem a cikkét mint az íróról alkotott véleményét fogalmazta meg. Tóth ügyvédje dr. Kenedi¹⁰

9 itt valószínűleg Tóth Béla korábbi, *A kisebbeknek* című (1898) írására utalt, melyben öt karaktergyilkos mondattal intézte el az épp akkor megjelent *Magyar mese- és mondavilággal* kapcsolatos véleményét. Lásd alább.

10 Kenedi, eredetileg Kaufmann Géza (Magyarpadé 1853. nov. 25.–Budapest, 1935. máj. 25.) ügyvéd, író, újságíró a *Pesti Hírlap* szerkesztője, mint védenca Tóth Béla is. Országgyűlési képviselő. A gimnáziumot Szegeden és Pécsen végezte. Kaufmann családi nevét 1874-ben változtatta Kenedire (Kenedy-re.) Pécsen, majd Budapesten hallgatott jogot, 1877-ben államtudományi, 1880-ban jogi doktor lett. 1881-ben szerzett ügyvédi oklevelet, 1888-tól a fővárosban ügyvédi gyakorlatot folytatott és a kor több sajtóperében sikeres, de rendkívül harciasan fogalmazó

szerint, ha két kritikus egymást bántja, csak akkor közérdek, ha a vita a közönség érdekeit, országos érdekeket fenyegető veszélyről folyik, Tóth Béla azonban megengedte a közérdek bizonyítását, mert egy nyilvánosság előtt működő íróról jogos lehet addig, míg át nem lépi a bírálat a jogos határt. Ügyvédje szerint Tóth nem is vádol (!), hanem védekezik, hisz a kritika szabadságát nem a magán-, hanem a köz érdekéből kell megvédenie. Egyébként a perben szó esik Kozma Andor¹¹ és Endrődy Sándor¹² költőkről is annak kapcsán, hogy Benedek Eleket Tóth Béla és ügyvédje azzal vádolták, hogy Benedek gyanúsította Tóth Bélát azzal, hogy mikor valakit írásaiban megtámad, mindig megdicsér egy hatalmasabbat. Példaként felhozta egy cikket, amelyben Simonyi Zsigmondot 'maliciózus gúnyolódással' támadja és Endrődy Sándort és Kozma Andort dicséri – s egy második cikket, amelyben az akadémiát támadja és a *Pesti Hírlap* másodszerkesztőjét dicséri. Vajon ki a hatalmasabb ember. Simonyi egyetemi tanár, akadémikus, a *Nyelvőr* szerkesztője stb.-e, vagy Endrődy a szelid lelkű poéta? Teszik fel álságos módon a kérdést a bíróság előtt, elhallgatva, hogy valójában arról van szó, csak a per során nem tették nyilvánvalóvá, hogy a felsoroltak valamennyien Gyulai érdekkörének kedvelt, illetve ellenséges szereplői, osztoznak Gyulai Benedeket illető ellenszenvében. Sőt a Benedek Elekkel kapcsolatos, Gyulaira emlékeztető Tóth polémia során Tóth Béla *A kisebbeknek* címmel (1899) közölt vasárnapi levelében „tudományos veszedelem”-nek, „modorosságba burkolt csira”-nak ('hermafrodita/rák/kelevény' jelentésű), átabot¹³ munkának minősítette a *Magyar mese és mondavilágot*, kiegészítve egy faji diszkriminatív minősítéssel is: „ne higgy magyar a németnek, még ha székely is!” (In. n.] 1900)¹⁴ – Hegedűs Imre János összefoglalása szerint (Hegedűs 2009: 198) a tudományt korlátozott nézőpontból

ügyvédi ténykedés jellemezte. A budapesti újságírók egyesületének alelnöke, a szegedi Dugonics Társaságnak és a Kisfaludy-Társaságnak (1921) tagja volt. A *Pesti Hírlap* munkatársai közé 1881-ben lépett be, majd felelős szerkesztőként működött. Politikai cikkei a lapban (1881–1897 között) név nélkül jelentek meg. Írásait számos más lapban is publikálta. Később nevéhez fűződött a folklórra is kiterjesztendő szerzői jog alkalmazhatóságának kimunkálása, mely azonban napjainkig problémaként jelentkezik, és máig sem tekinthető megoldottnak (Domokos 2015).

- 11 Kozma Andor (Marcali, 1861. január 12. – Budapest, 1933. április 16.) Kisfaludy-társasági tag 1893-tól, másodtitkár 1899-től. Tanulmánya: Kozma 1912. A Kisfaludy-Társaság előtt tartott himnikus emlékezésében élete egyik legszebb szerencsésének tartotta, hogy megismerhette Gyulai Pált egészen közlelről „a maga teljes nagyságában, kimondhatatlan érdekességében, meghálálhatatlan jóságában. [...] Kifelé örökösen hadakozott, de benn a lelkében béke és derű volt; a személyi gyűlölködést nem ismerte, haragot nem tartott. Ugyanazokkal az irodalmi vagy közéleti alakokkal, *kiket mi, az ő hívei*, az ő kemény ítéletei alapján szóra sem tartottunk érdemeseknek, ő a legnagyobb örömmel állt össze veszekedni s ült össze tanácskozni vagy lakomázni.” – írta róla Gyulai halálát követően 1912-ben.
- 12 Endrődy Sándor (Veszprém, 1850. jan. 16.–Budapest, 1920. nov. 7.) volt az, aki 1895-ben *A magyar költészet kincsesházában* közölte Benedek Elek: *Fekete Nagy János, Adorjáni Balázs* című balladáját, megírva hogy az Benedek Elek saját költeménye és nem népballada, de ugyanebben az antológiájában Gyulaitól közölte *A Szél és a Nap, Margit szigetén, Az Igazság és Hamisság, Hadnagy uram* és további két költeményét, nem említve a kapcsolatos plágiumper gyanúkat. (vö. Domokos 2012). Ugyanő volt Tóth Kálmán, a peres fél Tóth Béla apja összes költeményeinek kiadója is (1902).
- 13 Lásd Katona cikkét: „E kis füzet részint megnevezett, részint meg nem említett forrásokból sok mindent hord össze kissé átabotában a népmesékről...” (Katona 1899b: 65).
- 14 Tóth Béla sértő, útszéli megjegyzéseit, a háttérben munkáló, a Gyulai által írt, recenziójában megfogalmazott ítéletére ráerősítve, Benedek *Az irodalmi tisztességről* című indulatos vezércikkben (1898) utasította vissza (vö: Hegedűs 2009: 198–199).

felfogó, rendkívül színvonalatlan, Gyulai recenziójára hajazó acsarkodás¹⁵ jól mutatja nézeteik tudománytalanságát, s törekvéseik képtelenségét.

Ami a Benedek Elek és Katona Lajos közti vitát illeti (Benedek 1899; Katona 1899a, 1899b, 1899c), ha figyelemmel kísérjük a véleményformálás folyamatát azon túl, mint ami megjelent már a 2011-beli Benedek Elek konferencia anyagában (Benedek szerk. 2011), megállapíthatjuk, hogy Gyulai jó okkal csúsztatott a MMMV recenzió Arany Lászlóhoz attribálásában, hiszen álcázni akarhatta, hogy ő maga azért írta Benedek Elek elleni, öt több oldalról gyalázó, vele késhegyig menő vitákba bonyolódó kritikáit, mert mindenáron nyilvánosan szeretete volna meghurcolni, eltávolítani közös működési területükről. Ebbeli kárhoztató véleményét osztotta meg Katona Lajossal is, ahogy azt Benedek Elek feltételezte. A bemutatott és még tetszés szerint könnyedén sokszorozható adatok özönével (hiszen Gyulairól közismert volt éles, kíméletlen és az esetek nagy részében igazságtalan, kirekesztő modora az általa kritikára kipécézett ellenfeivel) igazolható tévesztése. Katona viszont nem kívánt elmélyedni a már elmérgesedett vitába. Információt kért és kapott az MNGy III. társszerkesztő Gyulaitól, Benedek Elek egykori tanárától a *Magyar mese- és mondavilág*ot elmesélő író kvalitásairól, s ezek alapján formálta meg se a polémiában részt vett személyekre, se a művekre vonatkozó, nem túl alapos véleményét.

„Én egyelőre a bizonyítással csak úgy mint a *Bp. Szemle bírálója és Tóth Béla tette, adósa maradok B.E. úrnak* és kijelentem, hogy csöppet sem röstellem, ha e révén az ép *említettekkel egy gyékényre kerültem* és osztoznom kell velük a B. E. úr lesújtó haragjában. A »tisztelességből« kapott leczkét is elviselhetem addig, a míg a nevezettek a hasonló okból és hasonló modorban kapott leczkét nem tartják magukra nézve megbélyegzőnek. És most már rólam is hirdetheti B. E. úr, hogy adósa maradtam neki a bizonyítással. Ebben legalább igaza lesz; holott abban, a mit Tóth Béláról mond, hogy t. i. a mióta őt a *Magyar Kritika* 1898. 18. számában »az irodalmi tisztesség-ről« kioktatta, »azóta hallgat mélységesen«, abban aligha lesz igaza, mert én úgy emlékszem, hogy Tóth Béla még azóta is írt és ír is egyetmást; habár nem is mindig épeken a Benedek Elek munkáiban bűvárokodik, mikroszkóppal kutatván, hogy »benne van-e a nép lelke, vagy nincsen« az ő meséiben?» (Katona 1899c: 176.)

Ezzel a perrel egy időben zajlott egy szintén az egész sajtó nyilvánosságát megjáró levélváltás Gyulai és Kriza veje közt a Benedek Eleknek Tóth Bélával lefolytatott sajtópere hozadékaként:¹⁶

15 Részletes elemzését lásd a fent említett, kéziratos munkámban: *A népmese-feldolgozás szépirodalmi kánonjának kialakítása. Gaal György meseszövegeinek összehasonlító textológiája, valamint Gyulai Pál és Benedek Elek szöveggondozását kísérő polémiák*. pl. „A magyar folklóre forrásművei sorába nem sorolható, mert tartalmának nagy része más gyűjteményekből van egyszerűen kölcsön véve”, *Magyar Mese- és Mondavilág* határozottan és célzatosan *székely provincialismussal* van megírva [...] Benedek Elek előadása, bár itt-ott a *népiességet szenvelgi is s ezzel modorossá válik...*” stb.

16 Tévedés Olosz Katalin 2013-ban a *Vadrózsák* II-ben (51. p.) nyilvánosságot látott megállapítása, hogy „közte [Gyulai] és Benedek Elek között” kirobbant vitás ügy és az azt követő sajtóper Gyulai és Benedek Elek között zajlott volna. A 113 j. – miszerint Benedek Gyulait perelte volna azért, mert Gyulai jobbnak minősítette Kriza János meséit, mint az ő általa közreadott meséket, különb meseírónak tartotta Kriza Jánost, mint Benedek Eleket, s emiatt beperelte Gyulait, teljes félreértése a helyzetnek: a Gyulaihoz tájékoztatást igénylő kérdéssel forduló Kriza vőnek Gyulai válaszában bemásolta az itt vizsgált, 1894-ben a BSz-ben megjelent recenzió ide vonható megállapításai egy részét, megismételve a kezdettől fogva terjesztett igaztalan tény, hogy a Magyar mese- és mondavilág I. kötetének bírálata Arany Lászlótól való és a Tóth Béla-Benedek Elek közti sajtóperben elhangzott megállapítások hogy értendők. A sajtóper azonban egyáltalán nem folk-

Gyulai Pál levele Kovács Jánoshoz Bp. 1901 elején

„Hogy védőbeszédében Benedek miért hozza bele *Krizát*, azt ő tudná megmondani, hogy mi igaz, s nem igaz beszédében *Krizát* illetőleg, azt megmondom én.

Benedek nem Kriza »Vadrózsák« című népköltési gyűjteményéről ír, hanem a Kisfaludy–Társaságnak arról a gyűjteményéről, amelyet én és Arany László szerkesztettünk. Ennek első kötete 1872-ben jelent meg. Ebben *Krizától* két mese van, az egyiket sajátkezűleg írta le és küldötte, a másik pedig már azelőtt megjelent egy lapban nyomtatva. Mindkettő alá ezt írtuk: »*Kriza János gyűjtése*«. Ezekre nem vonatkozhatott Benedek előadása. Gyűjteményünk II-ik kötete a Török Károly alföldi gyűjtéseit foglalja magában. Erre se czélozhat Benedek, hanem czéloz a III-ik kötetre, melyet Kriza János, Orbán Balázs, Benedek Elek és Sebesi Jób gyűjtéséből szerkesztettünk. Kriza János özvegye felküldötte hozzám a székely népköltést tárgyazó iratait. Ezek között voltak balladák és lírai költemények, melyek egy része már a lapokban megjelent, de voltak meg nem jelentek is. Ezek Kriza gyűjtése jelöléssel jelentek meg gyűjteményünk III-ik kötetében. Mesét *Krizától* sajátkezűleg leírva egyet se találtunk [NB. szűzsét leírva találhatunk volna, ha kézbe is veszik a kéziratot: Kriza Nyelvjárási jegyzetei közt ma az MTAK Kézir. Ir. 4-r 413 8r-v], hanem találtunk számos oly mesét, melyeket papok, diákok, tanítók küldöttek be *Krizához*. Ezeket Arany László, a ki a gyűjtemény mesei részét szerkesztette (én a balladákat és dalokat szerkesztettem) gondosan elolvasta, de kevés használhatót talált bennök, mert részint ismert mesék voltak, részint kevés becsubék [vitatott, hogy Arany vagy Benedek volt-e a kézirat – egyelőre meghatározhatatlan – korábbi átnézője és átdolgozásra érdemes darabjainak kiválogatója: Olosz korábban Benedeket (a *Budapesti Hírlap* 1882. július 31. számában megjelent cikke alapján), a 2013-as *Vadrózsák* II-ben pedig Arany Lászlót nevezte meg (Olosz 2013: 66–69)], Benedek nyilatkozatai és visszaemlékezése szerint ő életében egyszer találkozott Arannyal, mikor megbízatását elvégezve átadta az átírt szövegeket kettőjüknek Gyulai lakásán mindamellett kiválasztott közülök négyet¹⁷ [ötöt!], s abban állapodtunk meg, hogy a kissé dagályos előadást egyszerűsíteni kell, s erre Benedek alkalmas lesz, a ki éppen most gyűjtött Székelyföldön népmeséket s még élénken viszhangozhatik benne a székely népmesék előadásmódja. Így biztuk meg Benedeket a négy mese [öt] átírásával, melyeket aztán Arany László átnézett,

lőrelméleti szakkérdésekről szól: irodalmi, társadalom kritikai cikkeket megfogalmazó újságírók egymás közötti hosszasan sorolt, műveikben évek során 'maliciózus' módon megírt, egymást bíráló megjegyzéseikből, kritikáikból fakadó sérelmeiket ütköztetvő sajtóper, melynek a folklórhoz csak másodlagos a köze, annyi, hogy a szereplők egyébként a folklór terepénnyel igyekeztek irodalmi előnyökre szert tenni, de egyáltalán nem a 'gyűjtői kánonnak' szentelt aspektusban (Szakál 2017a). Szépirodalmi tisztességük a vita tárgya, mellyel a jogi csúrés-csavarás becsületsértés és rágalmas ügyében állt elő perrel a magát előtérbe toló Tóth Béla. Nem vehető komolyan, viszont eredményesen megtévesztette Oloszt, aki ebből azt következtette, hogy Benedek az, aki mindenkiel összeférhetetlen. Talán Gyulai, aki épp maga számos sajtóper szereplője volt, jobbnak látta, hogy hívei mögött háttérben maradjon, jól tudva, hogy a folyamatos zaklatás is tétel egy büntetőperben, ezért nem saját néven, hanem egyoldalú magyarázatainak terjesztőjeként, hazugságokkal rágalmaszva járt Benedek Elek után 1882-től 1909-ig, mint Benedek Elek említi: minden társaságban, ahol megfordult. Legalább is ezt látszanak bizonyítani a Gyulai 1894-től a recenziójában megfogalmazott minősítések kritikátlan átvételei minden Gyulai köréhez tartozó, felvonultatott megszólaló érvkészletében: az információért hozzáforduló Katona Lajos, a Gyulai-tól ihletett Tóth Béla vagy az újságíróper Benedek Elek szájába adott, Gyulaiig visszanyúló, téves és csúsztatott 'önvallomásait' másoló, kritikátlanul átvevő Kovács János, Kriza vő, vagy Gyulai kegyes döntésében reménykedő Kanyaró Ferenc érvelésében.

- 17 Tehát Gyulai a Kriza vőnek írt levele szerint Arany László, mint az MNGy prózai szerkesztője átnézett (bizonyos, de nem az összes) Kriza kéziratokat, s abban állapodtak meg Gyulaival, hogy az általa kiválasztott meséket dagályosságuk miatt egyszerűsíteni kell, s erre alkalmasnak találták Benedeket, aki elvégezve megbízatását, Arannyal is megismerkedve Gyulainál átadta a mesék átíratát (pl. Kiss Mihály: *A tátos királyleány*, *Szerencséinek szerencséje*, *A tejkút*, *Ürmösy Sándor: A furfangos székely leány* – amit alaposan sikerült lerövidítenie, a Gyulai megbízásából készített Orbán Balázs leegyszerűsített meséit, valamint saját, Sebesi Jóbbal készített gyűjteményüket), melyet Arany elfogadott.

itt-ott javított is rajtok [Benedek Elek emlékei szerint minden javítás nélkül elfogadta átírását] s jegyzeteket írt hozzá a kötet végén. E négy mese alá nem azt írtuk: »Kriza gyűjtése«, hanem »Kriza hagyatékából«, így akarván megkülönböztetni a kétféle közleményt. A tiszteletdíjat a négy meséért természetesen Kriza özvegyének küldöttük; de Benedeknek a saját gyűjtéseért, ha jól emlékszem valamivel többet fizettünk, mint a mennyi megillette, s így megfizettük azt a kis szívesseget is, melyért különben ő nem kért semminemű tiszteletdíjat. [Benedeknek némileg más emlékei szerepelnek a különböző írásaiban lásd alább.]

A mi Benedeknek azt az állítását illeti, hogy én őt – mint *mesegyűjtőt* megbíráltam és Krizát *az ő rovására* dicsértem, az teljesen nem igaz [éppenséggel ez jár legközelebb az igazsághoz: Gyulai ebben az időben minden alkalmat megragadott, ahol Benedeket személyében megalázhatta ld. még az ugyanekkor írt, irodalmi műveit hasonlóan durván támadó további bírálatait is Huszár Annáról BSz 1894 80. köt. 317–319, a Testamentumról BSz 1896 87. köt. 470–474, mindkettő –i. szignóval, ezúttal vállalva a szerzőséget]. A Benedektől 1894-ben kiadott „*Magyar mese és mondavilág*” című munkáról a „Budapesti Szemle”-ben megjelent bírálatot nem én, hanem Arany László írta [ellenkezőleg: épp Gyulai írta]¹⁸ s benne nem a Kriza hagyatékából közölt mesékre célt, hanem a „*Vadrózsák*”-ban megjelentekre [a *különbül megírt Kriza mesékről* szólván, amiket – mint ma már tudjuk – Kiss Mihály, és más Kriza, travesztáló munkatársai nyomán véglegesített]. Arany László [itt Gyulai a *Budapesti Szemle*-ben r.- szignóval 1894-ben 80. köt. 476 megjelent, vitatott szerzőjű recenziót idézi bizonyos változtatásokkal] bírálatának vonatkozó sorai a következők:¹⁹

„Benedek Elek a népmeséket könnyen, folyamatosan tudja elbeszélni; van élénksége, van humora, ismeri a magyar népies mesemondás sok csinját binját és megszokott fogásait [1901-es levélváltáskor: –] s ezekből egész készletet tart [1901-es levélváltáskor: rendelkezésében] rendelkezésben²⁰. [1901-es levélváltáskor: –] Előadása *nem olyanős eredeti és nem olyan tartalmas*, [1901-es levélváltáskor: –] *mint a Krizáé*, de a modern közönségnek könnyebben érthető, mert a megszokott olvasmányok [1901-es levélváltáskor: stíljétől] stíljétől nem esik olyan távol. Színezése [1901-es levélváltáskor: kevésbé] kevésbé gazdag s [1901-es levélváltáskor: kevésbé] kevésbé változatos, mint Merényi Lászlóé, de nem is válik [1901-es levélváltáskor: oly] olyan áradozóvá. A mesék szerkesztésének alakításában se Erdélyi Jánossal, se a [1901-es levélváltáskor: Kisfaludy-Társaság újabb gyűjteményében] Kisfaludy-Társaság újabb gyűjteményben foglalt mesék javával nem [1901-es levélváltáskor: vetekedhetik] vetélkedhetik, de ezeknél népiesebb előadásra törekszik. Ez helyes. Csakhogy ez a törekvés, mint elbeszélőt, néha hibákba is viszi. Mintha csupa feledékeny és hanyag mesélőt venne követendő mintául, olyan lazán szövi [1901-es levélváltáskor: 'néha' nélkül] néha a cselekvényt ; kifeled egyes motívumokat s utóbb ezzel a [1901-es levélváltáskor: minduntalan: székely mesélő phraxissal] minduntalan alkalmazott székely mesélő phraxissal: »közment legyen mondva« tér vissza olyan esemény elmondására, a mit a cselekvény rendén [1901-es levélváltáskor: előbb nélkül] előbb kellett volna előadnia. Kétségkívül célzatosan teszi ezt, hogy a fonóházak keresetlen mesélgetését annál

18 Terjedelmi korlátok miatt a részletes bizonyítást lásd s.a. tanulmányomban: *A népmese-feldolgozás szépirodalmi kánonjának kialakítása. Gaal György meseszövegeinek összehasonlító textológija, valamint Gyulai Pál és Benedek Elek szöveggondozását kísérő polémiák.*

19 Zárójelben: az 1894-es *Budapesti Szemle* 80. köt. 476. oldaláról idézettek változtatásai a Kovács Jánossal történt 1901-es levélváltásukkor. A levelet legújabban közli Szakál 2012: 239–241.

20 Összöveg státusban lásd Arany János 1862 [Merényiről írt recenzióját]: ő vissza is él gyakran ez ügyességgel. Nagy készletét bírván a népi szólásoknak, hasonlításoknak, példabeszédeknek, gyakran kevesli a mese egyszerű folyamát, s önszakállára oly bővítéseket csinál, melyek nem a nép szellemében vannak tartva.; Arany László Székfoglaló 1867 Kisfaludy-Társaságban *Magyar népmeséinkről: Merényi* gazdag készletével rendelkezik a népies kifejezéseknek; de neki nagy hibája hogy az elbeszélést idealizálja, túlságosan részletez, mindent apró minutiáig leír. [Ilyen bővítések találhatók Kiss Mihály szövegeiben, amire a fenti polémiákban Kriza mesékként hivatkoznak.]

hívebben utánozza.²¹ Alig hiszszük azonban, hogy ez a [1901-es levélváltáskor: lustaság] lazaság a népiességhez szükségképen hozzátartoznék. Hogy az élőszóval, pusztá emlékezetből és többnyire minden előkészület nélkül mesélő könnyen kifeled [1901-es levélváltáskor egymást!] egyet-mást s később [1901-es levélváltáskor: azt] aztán úgy pótolja, a hogy épen lehet, ez se okul, se mentségül nem szolgálhat annak, a ki írva szerkeszt, hasonló feledékenységek szándékos elkövetésére.”

Benedeket e mérsékelt s elég méltányos bírálat is egészen kihozta sodrából. – folytatja tovább a levelet Gyulai. De bármi oka volt a felindulásának, arra nem volt joga, hogy minden alap nélkül engem tartson a bírálat szerzőjének s magát szembe állítsa Krizával. Ezt egyébiránt Benedek nemcsak a törvényszék előtt mondott beszédében tette, hanem azelőtt is lapjában.

Én nem tartottam felszólalását czafolatra érdemesnek – azonban Katona Lajosnak a ki a népmesék ügyében polemiaiba bocsátkozott vele, Krizát illetőleg felvilágosítással szolgáltam, a ki azt úgy tudom, fel is használta.

A mint leveléből látom ön is fel akar szólalni ipja jó hirneve érdekében. Nem tanácsolom; Benedek nem árthat Kriza jó hirnevének, bármit is mond róla. De, ha ön mégis felszólal, e leveletem rendelkezésére bocsátom, azt akár kivonatban, akár egész terjedelmében közölheti.

Maradtam tisztelettel aláztatos szolgálja Gyulai Pál

Lelőhely ismeretlen.

Közölve: Ellenzék XXII. 1901. (99) 1.

Megjegyzés: A levél a *Kriza János székely népmeséiről* című cikkben jelent meg, melynek teljes szövege a következő:

A „Pesti Hírlap”, valamint több budapesti napilap múlt évi decz. 2 iki számaiban, s a „Törvényszéki csarnok”-ban olvastam, hogy Benedek Elek a törvényszék előtt elmondott beszédében többek között a következő nyilatkozatot tette néhai Kriza János magyarországi unitárius püspökről, a „Vadrózsák” szerkesztőjéről, s a magyar népmesék egykori gyűjtőjéről.

„Ezelőtt 20 évvel, a mikor hónom alá csaptam²² egy csomó Kriza és Orbán-féle mesét és még egy nagyobb népköltési gyűjteményt és Gyulaihoz elmentem, azzal bizott meg Gyulai, hogy ezt az anyagot, már t.i. a Kriza János és Orbán Balázs meséit írjam át olyan irodalmi formába, mint a milyeneket én irtam. Meg is csináltam, de azért a Kriza nevét irtam alá. *Ő is vette fel a honoráriumot.* Önzetlenül tettem e szolgálatot a Gyulai megbizásából. Később az volt a köszönet érte, hogy Gyulai azt írta, hogy Kriza János külömb meseíró, mint Benedek. *Ez nagyon bántott, mert hiszen minden Kriza-mesét én irtam és mégis Krizát magasztalta.*”

Sajnálom, hogy későn figyelmeztettek e közleményre, de mihelyt figyelmeztettek, siettem felvilágosítást kérni ez ügyben, a Kisfaludy-Társaság népköltési gyűjteményének egyik szerkesztője, Gyulai Páltól, a ki nekem a következő levelet írta:

[következik a fenti levél]

21 Benedeknél bírált frázis párhuzamos megfogalmazásait lásd Gyulai 30 évvel korábbi Merélyninél kritizált passzusban (hogy szavamat ne felejtsem), *Dunamelléki eredeti népmesék*, 1-2. köt. – Pest: Heckenast, 1863–1864. Ezt senki nem hibáztatta. Mindazáltal Gyulai jól érzékeli, hogy Benedek nem az írásbeli szerkesztés szabályait követve meséli szövegeit: Kovács Ágnes kutatása derített fényt arra az alkotói sajátosságra, hogy a mesemondó Benedek Elek Poldesz Richárdnak, élőbeszédben szerkesztve diktálta keresetlen mesélgetéssel szövegeit, aki híven adta vissza a pusztá emlékezetből, egyetmást kifeledő, majd pótló Benedek Elek-féle mesemondást, ellentétben Gyulai, vagy Arany írva szerkesztésével.

22 n. n. 1900. Itt következnek a Benedek Elek szájába adott hamis, csúsztató, ?újságírói tévesztések, ?ráfogások, vagy Benedek Elek rosszul fogalmazott, végig nem gondolt kijelentései, melyek új habot vertek a korábbiakhoz: Benedek nem mondhatta, hogy hóna alá csapott Kriza, Orbán Balázs és saját gyűjteményével ment Gyulaihoz hisz Gyulai épp azért hívta magához, hogy a nála lévő Kriza, Orbán Balázs kéziratokat átadja neki.

A közlött levél eléggé világosan tájékoztatja a közönséget, hogy mi igaz a Benedek Elek előadásában. Ennek közlésével tartoztam úgy boldogult ipam tiszta emlékének és puritán jellemének, valamint magának az olvasó közönségnek is.

Kolozsvárt, 1901. április 29.

Kovács János unitár főgymn. Tanár

Ezt követte hasonló véleményével Kanyaró Ferenc is annak ellenére, hogy Gyulainak köszönhetően nem jutott kiadásig a Kisfaludy-Társasághoz eljuttatott saját népköltési gyűjteménye, melyet diákjai gyűjtéséből remélt megjelentetni:

A Krizamesék és Benedek Elek címmel csatlakozott a kórushoz:

„Mindenki emlékezhetik arra a nagy pennaháborúra, melyet két ismert írónk, Tóth Béla és Benedek Elek, a mult évben folytattak egymással, ócsárolva és méltán egymás kritikai munkáit. A kir. törvényszék, hová igazat keresni mentek, mindkét felet pénzbírsággal büntette. Benedek Elek magamentése közben azt találta mondani, hogy minden Kriza-mesét ő írt; de azért a honoráriumot mégis Kriza vette fel, s Gyulai a Budapesti Szemlében jobban dicsérte Krizát, mint az Ő mesemondó tehetségét. E sajtószertű állítás megjelent az összes napi lapokban, a nélkül, hogy hónapokon keresztül helyreigazította volna valaki. Kovács János tanár boldogult apósa iránti kegyeleltől indítatva egyenesen Gyulai Pálhoz fordult felvilágosításért, ki készségesen válaszolt, s felhatalmazásából közzé is tette Kovács e levelet az „Ellenzék”-ben s a „Pesti Hírlap” 1901. 122. számában. Megtudjuk e levélből, hogy a Budapesti Szemlében Arany László becsülte följobb Krizát, kinek „őseredeti és tartalmas” előadásával a Benedeké nem versenyezhet. Az igaz, hogy a Kisfaludy-Társaság népköltési gyűjteménye III. kötetében a Kriza hagyatékából közölt négy mesét (helyesen ötöt) Benedek Elek átnézte, itt ott javított is rajtuk; de „ezt a kis szívességet is megfizették, melyért különben Ő nem kért semminemű tiszteletdíjat”. E nyilatkozat után maga Benedek Elek is sietett helyre-igazítani a mondottakat, hírlapírói felületességnek tulajdonítván az egészet: hisz ő kis gyermek volt [4 éves] még, mikor a Kriza kitűnő meséi a Vadrózsákban már megjelentek [1863]. E részben a jeles írónak igaza van s valóban mi is csak hírlapírói felületességnek tekinthetjük a Benedek érdemeinek mértéken túlbecsülését. K-6.²³

Összegezve: Gyulai Grimméktől, Arany Jánostól és Lászlótól vett esztétikai-irodalomkritikai szempontok érvényesítőjeként jól láthatóan nem törekedett arra, hogy javító korrekcióra bírja Benedek Eleket a továbbiakban, hanem a „bűnös” nyilvános megszegényítésével és kiközösítésével azt kívánta elérni, hogy a szerző ne lehessen a kánon része. Ezt a kánont,²⁴ aminek nevében cselekszik, azonban nem mutatta fel a népköltészet

23 A Gyulai Pál és Benedek Elek között folyó vitában nem világos, hogy Kanyaró miért fogadta el, sőt értett egyet Gyulaival a saját balladagyűjteményét illető gondatlan és kudarcos eljárása ellenére is, hogy noha hiába igyekezett maradéktalanul eleget tenni a Magyar Népköltési Gyűjtemény szerkesztője elvárásainak, Gyulai még romló egészségi állapota idején sem foglalkozott azzal érdemben, sőt Kanyarónak még visszaszereznie sem sikerült tőle a Budapesten rekedt és a Kisfaludy-Társaság által ki nem adott balladagyűjteményét. (Olosz 2015: 59, 122, 128). Lehetséges, hogy a *Székely népballadák és románcok* című kötetével ő is szerette volna Magyarország ezeréves fennállásának ünnepét köszönteni, s ebbeli sikertelensége és Benedek Elek kiadásí sikere mérgezte meg a köztük korábban fennálló kollegiális viszonyt. (Vö. Albert 2016.)

24 Pedig tudományos munkássága, Somogyi S. értékelése szerint – épp, mint ahogy kritikusai pályafutása is utolsó jelentősebb eredményeit az 1860-as években mutatta. Forráskészlete nem volt nagy, mások anyagával, Kölcseyével, Toldyével, Erdélyi Jánoséval, Arany Jánoséval, Arany Lászlóéval, Grimmekével dolgozott. (Somogyi 1977: 234.) Gyulai saját hitvallásaként Arany Jánosról szóló 1883-as emlékbeszédében kifejti műköltészeti vonatkozásban ezeket az elveket, de az átlékelítés teóriája népköltészet-gyűjtővel kapcsolatban irreleváns. (Gyulai 1883/2018.)

prózaepikája terén,²⁵ mint ahogy álnévbe rejtezése is homályban hagyja, hogy a recenzió szerzőjeként van-e valós szerzői névvel vállalható tényleges és saját kompetenciája, elfogadhatók-e „elvei” tekintélyi alapon. Az általa érvényesített norma elvárásokból a mesévé elbeszélte monda és a megszövegezésben előforduló mesei formulák hibáztatása bár valós érvek, de a célzatosan székely provincializmus (vajon Kiss és Kriza esetében ez miért nem probléma számára? vö. húsz évvel később Horger Antal, Erdélyi Lajos, Sebestyén Gyula új Vadrózsa-pőr vitáját, Kriza meséinek stilizáltságáról = „visszaszékelyesítéséről” – Horger 1912, 1913a; Erdélyi L. 1913; Sebestyén 1912, 1913; S. Gy. 1913: 124–126.), a népiességet szenvelgő modorosság (a tájszólással „affectáló” Merényi hasonló bírálata idején sokkal enyhébb következtetésekre ragadtatta magát – Arany J. és L. bírálatának árnyékában), a közhelyes, fonák, feledékeny, hanyag mesélői szándékkal lazán szövött cselekmények (Erdélyi és az MNGy megjelent köteteiből nem jut példa erre az eszébe?), melyből a kifejejtett cselekményelemek tüntetően alkalmazott székely fonókra utaló közhelyes szófordulataival visszatérés minősítése alapjaiban *valami egész mást takar*: egykori diákjával szemben tanári kinyilatkoztatásokként, homályban hagyott igazi kifogásai helyetti fölényeskedő erőfitogtatást. Nemcsak az álnév használata álságos, mely mögül elrejtett módon jöhetett elő maró gúnyú, kemény hangú, szókimondó recenziójával, de hazug a hivatkozási alapja is, miszerint az ízlést és a tudományt akarta szolgálni, kötelessége volt azzal használni a közügynek, hogy fenytőleg szólni kényszerült a közjón alapuló hazafiság és vizsgáló szellem érvényesítése érdekében. Erről persze szó sincs, hisz az őt alapvetően mozgató ösztönzések: önös féltékenysége, szakmai kishitűségének kompenzálása. Igaztalan, patetikus és műfelháborodás zamatú annak megkérdőjelezése is, hogy hogy kerülhetett a kritizált mű millennium alkalmából készült díszkiadásként a nem kellően megalapozott tudással és kompetenciák hiányában hozzá nem értő szerkesztő munkájaként a haza oltárára, holott fonák és helytelen műve erre nem jogosítaná fel. Álszent, önigazolása tehetségbeli fogyatékoság érzéséből (?) adódható hatalomvágy (Beke 2017: 231), elfogultsága, sőt határozott ellenszenve sokféle lehetséges okra vezethető vissza: kisebbségi érzésnek kompenzálásához megvolt az objektív társadalmi és irodalmi viszonyokból – ő töltötte be a Deák-párt vezető irodalmi pozícióit – adódó lehetősége, hogy a maga megoldhatatlan belső problémáit elvi síkra tudhatta kivetíteni, úgy tüntetve fel, mintha modora kizárólag csak az irodalom érdekeit szolgáltassa (Beke 2017: 229–231). Közre játszhatott benne erős református elkötelezettsége,²⁶ melynek alapján az Akadémiától is és a Kisfaludy-Társaságtól is minden erejével igyekezett távol tartani a konzervatív katolikus aspiránsokat, lásd. pl. Apponyi Albert jelentkezését társasági tagnak, amit erőnek erejével próbált meggátolni – sikertelenül, valamint a vele barátságot ápoló Benedek felvételére is csak 1901-ben, azután kerülhetett sor, miután 1899-ben Gyulait lemondatták az elnökségről. Mindkettejük iránti, bár különböző okokra is visszavezethető ellenszenve legkevésbé szakfolklorisztikai alapú: az irodalmi Deák-párt letörni való ellenzékéhez tartoztak. Szerepe lehetett az éles bírálatban az ez-

25 Gyulai regény- és novella elméletében, emlékbeszédeiben, a korszak vezető értelmiségijeivel folytatott levelezésében esztétikai mércéjének kiemelkedő rendszerteremtő elveiről ismeretes, de pl. *Két ó-székely ballada* (1862) tanulmányában a népköltészet-elméleti fejtegetéseket irodalomesztétikai nézőpontból tudta konstruktív szemlélettel előadni, de ezt is az ostromozó kritikájához használta eszközül, amiben valójában elégedettnek érezte magát. Lásd alább is.

26 Ehhez vö. Milbacher 2005: 354: „Aranyban Gyulai és a nyomában járó irodalmi hagyomány a magyar nemzeti szellem megtestesülését mutatja fel [...] a magyar nemzeti szellemet a tisztai protestáns (dominánsan kálvinista) magyarsághoz kapcsolja kizárólagosan.” Köszönöm Benedek Gábornak, hogy erre a szempontra is felhívta figyelmemet.

redéves ünnepségekre készülődés felfuvalkodott szellemisége elutasításának. Ugyancsak távol a szakkérdésektől, Gyulai általában ellenzője volt az antológiák kiadásának is, mert véleménye szerint kibocsátásukkal a szerkesztők, a kiadók a költők szerzői jogait, illetőleg anyagi érdekeit sértették (Bisztray–Kömlös 1961: 638). Ismételtén meg-megrója a lírai köteteket kifosztogató antológia-szerkesztők és kiadók tisztességtelen eljárásait (Bisztray–Kömlös 1961: 639), miközben maga a gyerekmeséi kiadásakor ugyanúgy járt el. (Lásd alább.) Visszatérő diszkriminatív bírálatokban kelt ki Jókai, Mikszáth vagy a nő-írók ellen. Ellenezte, hogy a Kisfaludy-Társaság kiadja Vajda János költeményeit, azzal érvelve – látszólag ésszerűen ökonomikus, valójában egyébként fennálló, egészen más természetű, Vajdát elítélő véleménye mellett, hogy „a vita alatti költemények bőven találhatóak a könyvtárosi boltokban, így második kiadásokat semmi sem indokolja” (Bisztray–Kömlös 1961: 564).²⁷ Vele szemben Benedek Elek Vajda Jánost a jövő költőjének tartva ki-könyörgött számára a kultuszminisztériumtól egy 1200 forintos évi kegydíjat. 1890-ben pedig 1000 korona Ország-Világ pályázati díjhoz segítette Herczeg Ferencet, aki Gyulai szerint szintén arra érdemtelen, nyárspolgári ízlésű szerző volt (Hegedűs 2009: 66). Szintén igénybe vett hatalmaskodásának volt köszönhető Abafi Aigner kiszorítása szakmai, sőt épp a népköltészeti kánonról kezdeményezett megvitatási próbálkozásokból (Benedek 2011). Henszlmann szerint (Korompay 1998: 189) a művészet elsősorban művészet legyen, ennek pedig – mint azt az ő bírálatai is tanúsítják – megvannak a kritikus által a műveken számon kérendő, történetileg igazolható és elméletileg indokolható esztétikai követelményei. Ezek Gyulainál a felsorolt és nem említett polémiái esetében hol vannak lefektetve? Szépirodalmi esztétikai elvekként talán szubjektív módon deklarálva,²⁸ de a folklór gyűjtés kánonjaként semmiképp, még az általa szerkesztett Arany László Összes műveiben sem, melyben Kovács Ágnes szövegvizsgálatai szerint (Kovács 1969: 179. 4j; 1961) gyakorlatban sem valósított illet meg: a két korábbi Arany László mesegyűjtemény egyesítése során, egyes szövegek kimaradtak, másokon stiláris változtatásokat végezett, nem ismeretes, hogy ezek mind Arany kezdeményezéséből történtek-e. „Nem tartjuk valószínűnek, hogy [Arany] tudva és akarva besorolt volna saját gyűjteményébe egy szöveget Orbán Balázs gyűjtéséből (Krisztus mondák II.), hogy 1901 után újabb szöveg kihagyásokat eszközölt volna (1898-ban halt meg), vagy a találosmesék szövegén olyan javítást tett volna, mely a ritmus rovására megy (ld erről Berze Nagy János 1965: 147. 32).” Elhagyta az értékes Arany mesejegyzeteket saját kiadásában, így a szöveggondozása henye és hibás szövegeket eredményezett. stb.

Gyulai Benedek recenzió-szerzőségét bizonyítja az is, hogy nyíltan se ő, se Arany nem cáfolták a ténybeli érveket, ami hármójuk kapcsolatáról Benedek Elek előadásában napvilágot látott: sőt ami a korbácsoló kritikára sarkalhatta Gyulait, az a hun történeten keresztüli kisajátító érzése, amit Arany Jánossal és Arany Lászlóval kapcsolatban

27 Ezzel vö. Szajbély 2005: 324: „Gyulai ellenszenve Vajdával szemben azt fejezte ki, hogy a hatalom birtokába került irodalmi Deák-párt realizmusával és idealizmusával a még hatalmon kívüli irodalmi Deák-párt idealizmusa és realizmusa került szembe.”

28 Horváth János szerint Gyulai tanult ugyan elődeitől, s a nemzetközi műelméletből, kritikai irodalomból, jeles idegen költők gyakorlatából: de az ízlés, melyet képvisel, magyar, eredeti: tulajdon esztétikai öntudata a Petőfi–Arany-féle irodalmiságnak. Ez erősen polémikus kritikai jelleg még Gyulai Pál gyakorlatában is erős nyomot hagyott. hiszen reá várt a Petőfi–Arany-féle irodalmi ízlés elismertetése a Vörösmarty-korból itt maradt s azt az irodalmi fejlődés netovábbjának tekintő kritikai felfogás ellenében, s reá ez ízlés tisztultabb eszményének folytonos védelme a műveletlenebb vagy népszerűbb felfogás lehúzó értelmezéseivel szemben. (Horváth 1976: 341.)

egyaránt ápolit és akárki erre a terrénura merészkedett, ugyanígy kiváltotta ironikus gáncsoskodását.

Gyulai és Benedek arcélet haláluk után Babits 1911-ben és 1930-ban a következőképp fogalmazta meg: A Pázmány Péter tudományegyetem magyar irodalmi tanszékének Gyulai Pál utáni vezetője Riedl Frigyes volt, akinek Gyulai Párról írt könyvére rezonáló Babits Mihály a következőket mondja Gyulairól:

„A fő dolog, amit hangoztatnunk kell, és ami ellen semmiféle kegyeletnek sem szabad bennünket megteveszteni: Gyulai korlátoltsága. Ebben a korlátoltságban bizonyonnyal nagy erő rejtett: a cselekvés embereinek szükségük van ilyen korlátoltságra. Gyulai hatalmas, aktív kritikus volt: éppen azért, mert nem volt nagyon belátó, mert korlátolt volt. Korlátoltsága keménnyé tette, s ez talán a legfőbb, amire az aktív kritikusnak szüksége van. [...] Gyulai lelke egyszerű és szilárd. A lélek egyszerűsége bátorságot ad. Aki keveset lát, bátor: mint a vak ember a meredély szélén.” (Babits 1911, 1977a.)

Benedekről, pedig, akinek halála után helyét foglalta el a Kisfaludy-Társaságban, 1930-ban ugyanó így emlékezett:

„...Elek apó, apró koromtól kedves név nekem; annyi évtizeden át atya és táplálója a magyar ifjúság lelkének, törzsökös és magyar táplálékkal, melyet népe fantáziájából merített; újramesélője e nép meséinek, szerelmes székely fajtája legősibb, legotthonibb hagyományainak, s megértője, megbecsülője mégis mindennek, amit az új magyar irodalom újat és európai tudott alkotni.” (Babits 1930, 1977b.)²⁹

SZAKIRODALOM ÉS FORRÁSOK

Albert Ernő

2016 Olosz Katalin feledésbe merült balladagyűjteményt tárt napvilágra. Szétszóródott hagyományok. *Háromszék*. 2016. aug. 27.

[Arany László] [y. i.]

1864 Dunamelléki eredeti népmesék. [Ism.] *Koszorú* I. félev. (2) 209–212.

Arany László

1867 Magyar népmeséinkről. *Budapesti Szemle* XI/VIII. (25) 40–66, (26–27) 200–228.

1901. ~ *költeményei*. Buda-Pest, 1899. Franklin-társulat. Arany László özvegye megbízásából összeállította Gyulai Pál.

Arany László – Gyulai Pál (szerk.)

1882 Székelyföldi gyűjtés. Gyűjt. Kriza János, Orbán Balázs, Benedek Elek és Sebesi Jób. MNGy III. Budapest.

Babits Mihály

1977a Az igazság Gyulai Párról. In: Uő: *Arcképek és tanulmányok* másodközlés. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 271–272. Eredetileg: *Nyugat*, 1911. febr. 16. I. 402–403.

1977b Megemlékezés Benedek Elekről. In: Uő: *Arcképek és tanulmányok* másodközlés. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 378. Eredetileg: *Pesti Napló*, 1930. okt. 12. *A Kisfaludy-Társaság Évtapjai*, 58. k., 1932. 203–206. (Székfoglalója a Kisfaludy-Társaságban; fölolvastva 1930. okt. 8-án.)

Beke Albert

2017 *Gyulai Pál személyisége és esztétikája*. L'Harmattan, Budapest.

B. E. szignóval [Benedek Elek]

1899 „Nyílttér.” *Magyar Kritika* II. 16. 244.

²⁹ Köszönöm Benedek Mihálynak, hogy felhívta a figyelmem a Babits idézetekre.

Benedek Elek

1894–1896 *Magyar Mese- és Mondavilág. Ezer év meseköltése. Meséli ~*. I-II. Az Athenaeum kiadása, Buda-Pest.

1894 A „bak-arasznyi” ember. *Fővárosi Lapok*. (336) dec. 5.

1898 Az irodalmi tisztességről... *Magyar Kritika* VII. 15. 293–295.

1899 Még egyszer az irodalmi tisztességről. *Magyar Kritika* III. 15. 173–174.

1920 Édes anyaföldem! Egy nép s egy ember története. I-II. Pantheon, Budapest.

Benedek Katalin

2011 A hitelesség-fogalom alakulástörténete a 19. századi kezdetektől a 20. század elejéig, Benedek Elek a világ legszebb meséinek fordításkötetiig. In: *Üő (szerk.): A népköltészet terített asztalánál. Tanulmánygyűjtemény. Benedek Elek emlékülés 2009. december 4–5. anyagából*. MTA Néprajzi Kutatóintézete, Budapest, 265–312.

(s.a.) *A népmese–feldolgozás szépirodalmi kánonjának kialakítása. Gaal György meseszövegeinek összehasonlító textológiája, valamint Gyulai Pál és Benedek Elek szöveggondozását kísérő polémiák*.

Benedek Katalin (szerk.)

2011 *A népköltészet terített asztalánál. Tanulmánygyűjtemény. Benedek Elek emlékülés 2009. december 4–5. anyagából*. MTA Néprajzi Kutatóintézete, Budapest.

Bisztray Gyula – Komlós Aladár

1961 *Gyulai Pál, Bíraltok, cikkek, tanulmányok*. (A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai.) Akadémiai Kiadó, Budapest.

Csengery Antal és Gyulai Pál levelezése. 1858–1862. *Budapesti Szemle* CLVI köt.559 sz. 81–114.

Dávidházi Péter

2004 *Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*. Universitas, Budapest.

Domokos Mariann

2012 Gyulai Pál folklórgyűjtése és meseköltészete. *Ethno-lore* XXIX. 281–312.

Domokos Mariann – Gulyás Judit (szerk.)

2018 *Az Arany család mesegyűjteménye. Az Arany család kéziratos mese- és találógyűjteményének, valamint Arany László Eredeti népmesék című művének szinoptikus kritikai kiadása*. Universitas – MTA Könyvtár és Információs Központ, Budapest.

Endrődi Sándor

1895 *A magyar költészet kincsháza*. Budapest.

1902 *Tóth Kálmán összes költeményei*. Budapest.

Erdélyi János

1857 *Én a forma és a próza*. *Pesti Napló* VIII. (167) júl. 24. 1–2.

1858 *Én, a próza és a forma (Gyulai Pálnak)*. *Pesti Napló* IX. (25) jan. 31. 1–3, (27) febr. 4. 2–3, (34) febr. 12. 1, (35) febr. 13. 1–2, (36) febr. 14. 1–2, (38) febr. 17. 1–2, (39) febr. 18. 1–2.

1886 (1867) *Pályák és Pálmák*. Franklin-Társulat, Budapest.

Erdélyi Lajos

1912 Kriza János: Vadrózsák, székely népköltési gyűjtemény. *Ethnographia* XXIII. 237–240.

1913 Kriza mesemondásához. *Ethnographia* XXIV. 55–57.

Fekete Norbert

2017 „a’ névtelenség kárhóztatik főkép”: a szerzői névhasználat és a kritika státusza a 19. sz. első évtizedeinek magyar irodalmában *ItK*. (3) 315–354.

Gaal György

1812–22 *Közkatonák meséi*. MTAK Kézirat Ir. 4–r. 66 1-3. köt.

1857a, 1867b, 1860 *Magyar népmesegyűjteménye* I-III. Pest.

Górász Péter – Hansági Ágnes – Kiss A. Kriszta (szerk.)

2018 „...az ő imádott Arany bácsija...” *Szemtanúk és örökösök – Arany Jánosról*. Tempevölgy könyvek. Balatonfüred.

Gulyás Judit

2011 Hitelesség, hamisítás, textualizáció. A Benedek Elek meséi kapcsán kialakult vita. In: Benedek Katalin (szerk.): *A népköltészet terített asztalánál. Tanulmánygyűjtemény. Benedek Elek emlékülés 2009. december 4-5. anyagából*. MTA Néprajzi Kutatóintézete. Budapest, 25–46.

Gyulai Pál

- 1855 Szépirodalmi szemle 1855-i sorozata *Budapesti Hírlap* 94.
 1857 Petőfi szülővárosáról. *Pesti Napló* VIII. (10) jan. 14. 1–2.
 1857 Még egyszer Petőfi szülővárosáról. *Pesti Napló* VIII. (25) jan. 31. 1.
 1857 *Napkelet* I. (3) jan. 22. 45. (A *Lapszemle* című rovatban.)
 1857 Polemikus levelek (Erdélyi Jánosnak). *Pesti Napló* VIII. (45) febr. 25. 2–3, (46) febr. 26. 1–2, (47) febr. 27. 1–2.
 1857 Válasz (Erdélyi Jánosnak). *Pesti Napló* VIII. (171) júl 29. 1–2.
 1858 Egy kis curiosum. *Pesti Napló* IX. (23) jan. 29. 2–3, (24) jan. 30. 2–3.

Gyulai Pál és Csengery Antal levelezése 1855–56

1856 *Budapesti Szemle*. (58)

Gyulai Pál

- 1861 Néhány szó a kritikáról *Szépirodalmi Figyelő*. (17) 257–261, (18) 273–276.
 1862 Két ó-székely ballada. *Szépirodalmi Figyelő* 2. félév. (12) 177–179, (13) 193–197, (14) 209–211, (15) 225–227, (16) 241–245.
 1862 Eredeti népmesék, összegyűjtötte Arany László. Pest, 1862. Eredeti megj.: *Budapesti Szemle* 15. 386–392. Újraközölve *Magyar népmesék* címen. [rec.] In: Uő: *Bírálatok 1861–1903*. Budapest, 1911, 15–26.
 1899a Arany László. *Budapesti Szemle* 97. (265) 121–131.
 1899b Előszó. In: Uő (szerk. kiad.) *Arany László költeményei*. Arany László özvegye megbízásából összeállította ~. Franklin-társulat, Buda-Pest (másodközlés). Eredeti megj.: *Budapesti Szemle* 97. (265) 121–131.
 2018 (1883) Arany János emlékezete. In: Górász Péter – Hansági Ágnes – Kiss A. Kriszta (szerk.): „...az ő imádott Arany bácsija...” *Szemtanúk és örökösök – Arany Jánosról*. (Tempevölgy könyvek.) Balatonfüred, 259–290. Első megj.: *A Kisfaludy-Társaság Évlapjai 1883–1884*. 279–316.

Gyulai Pál (szerk.)

1899 *Arany László költeményei*. Arany László özvegye megbízásából összeállította ~. Franklin-társulat, Buda-Pest.

Hegedűs Imre János

2009 *Benedek Elek. Monográfia*. Csíkszereda.

Horger Antal

- 1912 Kisebbségi közlemények közt: Kriza székely népmeséiről. *Ethnographia* XXIII. 368–369.
 1913a Kriza székely népmeséiről. *Ethnographia* XXIV. 53–55.
 1913 Az új Vadrózsaper záradéka. *Ethnographia* XXIV. 124–125.

Horváth János

1976 *A magyar irodalom fejlődéstörténete*. Budapest.

K-ó. [Kanyaró Ferenc]

1901 A Krizamesék és Benedek Elek. *Keresztény Magvető*. 172–173.

Katona Lajos

- 1899a Contes et légendes de Hongrie... [Ism.] *Ethnographia* X. 63–65.
 1899b Bulc Tivadar: A mese általában, különös tekintettel a román népmese költészetére... [Ism.] *Ethnographia* X. 65–67.
 1899c Irodalom. Nyílttér. Az «apokryph» mesék dolgában. *Ethnographia* X. (3) 172–176.

Kazinczy Gábor – Toldy Ferenc (a kiadók)

1857a, 1857b, 1860 Előszó az I., II., III. kötethez. In: Kazinczy Gábor – Toldy Ferenc (kiad.): *Gaal György Magyar népmese-gyűjteménye I-III*. Pest.

Kazinczy Gábor

1888 ~ levele Arany Jánoshoz 1863-ban júliusában. (Elérhetőség: <http://real-ms.mtak.hu/id/eprint/17570>.)

Korompay H. János

1998 A „jellemzetes” irodalom jegyében. *Az 1840-es évek irodalomkritikai gondolkodása*. Budapest.

Kovács Ágnes

1961 Benedek Elek és a magyar népmese-kutatás. *Ethnographia*. 430–444.

- 1969 A XX. században rögzített magyar népmeseszövegek XIX. századi nyomtatott forrásai. 1. Arany László magyar népmesegyűjteménye. *Népi kultúra – népi társadalom* II–III. Budapest, 177–214.
- 1977a A Magyar Népköltési Gyűjtemény. *Vásárhelyi Tanulmányok* VIII. 35–44
- 1977b Benedek Elek: Magyar mese- és mondavilág. I–V. (A XX. században rögzített magyar népmeseszövegek 19. századi nyomtatott forrásai, 2.) In: *Népi kultúra – népi társadalom* 9. Budapest, 139–188.
- Kovács János
1901 Kriza János székely népmeséiről. *Pesti Hírlap* XXIII. (122) dec. 2.
- Kozma Andor
1912 Gyulai Pál, az ember és a költő. *A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam.* 46. Budapest.
- Kriza János
1863 *Vadrózsák. Székely Népköltési Gyűjtemény.* Stein János Erd. Múz Egyleti könyvtárúrs bizománya, Kolozsvártt.
- Milbacher Róbert
2005 Egy valódi antik kép. Megjegyzések Gyulai Pál Arany képének alakulásához. *Literatura* 31. (3) 336–354.
- Olosz Katalin (szerk.)
2013 Történet egy százötven évig készülő könyvről. In: Kriza János: *Vadrózsák. Erdélyi néphagyományok. II.* Kriza János és gyűjtői körének szétszórta hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közlésezi ~. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 17–89.
2015 *Kanyaró Ferenc: Erdélyi népballadák és epikus énekek. 1892–1905. Kritikai kiadás.* Kanyaró Ferenc szétszóródott hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közlésezi ~. Kriza János Néprajzi Társaság Kolozsvár.
- r. – [Gyulai Pál]
1894 Értesítő [rec.]: Magyar Mese- és Mondavilág. Ezer év meseköltése. Meséli Benedek Elek. Első kötet. Buda-Pest 1894 Az Athenaeum kiadása. *Budapesti Szemle* LXXX. (216) 473–478.
- Schöppflin Aladár
1927 Gyulai Pál kritikai dolgozatainak újabb gyűjteménye (1850–1904). *Nyugat* XX. (11) Irodalmi figyelő.
- Sebestyén Gyula
1912 Kriza mesemondása. *Ethnographia* XXIII. 369–372.
1913 Kriza újabban megvádolt mesemondása *Ethnographia* XXIV. 57–58.
- S. Gy. [Sebestyén Gyula]
1913 Cím nélkül. *Ethnographia* XXIV. 125–126.
- Somogyi Sándor
1977 *Gyulai Pál levelezése 1843-tól 1867-ig.* (A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai.) Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Steiner Ágota (vál. szöveggond.)
1984 *Mendemondák. A világtörténet furcsaságai.* Utószó Vargha Balázs: Tóth Béla a nagyszerű ember. Budapest.
- Szajbély Mihály
2001 *A szerepkörök szerint elkülönült társadalom és a nemzeti narratíva. Gyulai Pál társaséleti cikkei az 1850-es évek első felében.* Szeged.
2005 *A nemzeti narratíva szerepe a magyar irodalmi kánon alakulásában Világos után.* Budapest.
- Szakál Anna (közlésezi)
2012 „Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...” *Levelek, dokumentumok Kriza János népköltészeti gyűjtőtevékenységének történetéhez.* (A Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának kiadványai, 6 – Kriza Könyvtár.) Kolozsvár.
2017a A 19. századi magyar népköltési gyűjtemények és kanonizációjuk. *Erdélyi Múzeum* LXXIX. (2) 1–31.
2017b Források Kriza János gyűjtőhálózatának kutatásához. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* LXI. (1) 7–27.

Teleki Domokos

1857 Hírlapirodalmunk. *Pesti Napló* VIII. (282) dec. 10.

Tóth Béla

1895 *Százrul százra. A magyarság szálló igéi*. Budapest.

1896 *Mendemondák. A világtörténet furcsaságai*. Athenaeum, Budapest.

1898 A kisebbeknek. *Pesti Hírlap*. (154) jún. 5.

1898–1903 *A magyar anekdotakincs* I–VI. Budapest.

Török Zsuzsa

2016 „Ügyhöz nem illő öblös rikoltozás”. A nőírók körüli pánik a 19. század közepén. In: Uő (szerk.): *Angyal vagy démon. Tanulmányok Gyulai Pál Írónőink című írásáról*. Reciti, Budapest, 65–96.

Vargha Balázs (utószó)

1984 Tóth Béla a „nagyszerű magyar krónikás”. In: Steiner Ágota (vál. szöveggond.): *Mendemondák. A világtörténet furcsaságai*. Budapest, 231–243.

Varga Pál, S.

2005 *A nemzeti költészet csarnokai. A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*. Budapest.

(n. n.)

1900 Tóth Béla sajtópöre. *Pesti Hírlap* XXII. (331) 14–15, (332) 15–17.

POSTLUDIUL UNEI RECENZII

În anul 1894 în revista *Budapesti Szemle* a apărut o recenzie a primului volum din cele cinci al lucrării lui Elek Benedek *Magyar mese- és mondavilág (Basmе și legende maghiare)*, sub o semnătură controversată: r.-. Studiul de față argumentează prin exemple de textologie, critică textuală și specificități stilistice că această recenzie nu a fost scrisă de László Arany, ci de Pál Gyulai, care prin aceasta a urmărit excluderea lui Elek Benedek în afara canoanelor. Caracterul de precedent al disputei se poate însă analiza și într-un context mai larg: inițiază o reinterpretare ulterioară a schimbării decisive a paradigmei, a personajelor incluse, susținută de cercetare microfilologică profundă și de descoperire de noi manuscrise. Toate acestea ar putea scoate la iveală noi posibilități a noilor procese, teorii și metode, conform etnografiei comunicării.

THE AFTERLIFE OF A REVIEW

In 1894 the Hungarian review *Budapesti Szemle* published a review of the first volume of the five-volume work by Elek Benedek: *Magyar mese- és mondavilág (Hungarian Folk Tales and Legends)*, signed by the mysterious r.-. The present paper argues with examples of textology, textual criticism and stylistics that the author of the review was not László Arany, but Pál Gyulai, who intended to exclude Elek Benedek from the ethnographic canon. The precedential character of the debate can be analysed in a wider context as well: it can initiate a reinterpretation of the paradigm change and its actors through micro-philological research and the revealing of new manuscripts. These could reveal new perspectives of the new processes, theories and methodology, according to the ethnography of speaking.